

ELTE BTK Néprajz MA II.

Hajdu Ágnes

A Szlovén Néprajzi Múzeum állandó kiállításai a Néprajzi Múzeum két kiállítása tükrében

Dolgozatom fő témája a Szlovén Néprajzi Múzeum (Slovenski Etnografski Muzej, a továbbiakban SEM) állandó kiállításainak bemutatása, melyet elsősorban a magyar testvérintézmény két tárlatával való összevetésen keresztül kísérlek meg. Kezdeti szándékom szerint a dolgozat kizárólag a kiállítások elemzésére szorítkozott volna, azonban az anyaggyűjtés során szembesültem azzal, hogy a SEM-ről mint intézményről semmilyen magyar nyelvű publikáció nem áll rendelkezésünkre, jóllehet 2002-ben a Néprajzi Múzeum egy szlovén vendégkiállításnak is otthont adott¹. Ezért döntöttem úgy, hogy magát a múzeumot, annak történetét is bemutatom. Azért is hasznos lehet ez, mert az intézmény fejlődését, a gyűjtemények történetének alakulását látva talán érthetőbbé, teljesebbé válik a kiállításokról felrajzolt kép is.

A SEM kiállításait két alkalommal, ljubljanai látogatásaim során volt szerencsém látni 2011 tavaszán. A kiállítások elemzésében nagy segítségemre volt az épp abban a félévben futó egyetemi muzeológiai előadássorozaton megismert szempontrendszer.

¹ *Szerelem a levegőben – Szerelmi ajándékok a hagyományos szlovén kultúrában*, Néprajzi Múzeum, 2002. július 5. – 2002. október 12.

A kiállítás katalógusa: Bojana Rogelj Skafar: *Szerelem a levegőben – Szerelmi ajándékok a hagyományos szlovén kultúrában*, Kamarakiállítások 7., Néprajzi Múzeum, Budapest, 2002.

Szlovén területen az első múzeumalapítási kísérlet Ziga Žois² köréhez és a felvilágosodás századához köthető, ők elsősorban egy történeti jellegű múzeumot kívántak létrehozni. Véleményük szerint a múzeum kitűnő eszköz a nemzeti lét és a nemzettudat felébresztésére, életre hívására, hisz ezen intézmény éppen a nemzeti kultúra legnagyobb vívmányainak megőrzésére szolgál. Mindezek ellenére a 19. század közepéig a szlovének esetében sem beszélhetünk valódi nemzettudatról. Ez érzékelhető többek között abból is, hogy 1821-ben a rendek nem egy egész szlovén nyelvterületre kiterjedő gyűjtőkörrel rendelkező, hanem egy regionális múzeum felállításáról határoztak. A Kranjska³ Vidéki Múzeum öt nagy terület bemutatására volt hivatott: a történelemére, a statisztikáéra, a természettudományéra, a technológiáéra és az emberi testére. A néprajzi tematika itt még csak a történeti egység egyik alfejezeteként jelent meg, emellett feltehetően rendkívül heterogén volt, bár nem ismerjük pontosan valamenyny gyűjtött adatot, tárgyat. A gyűjtemény darabjai 1888-tól ismeretek, köszönhetően a Kranjska Vidéki Múzeum kiállításvezetőjének. A szlovén területről származó tárgyak mellett a kiadványban feltűnnek egy észak-amerikai és egy afrikai gyűjtemény darabjai is, melyek a múzeum fennállásának első évtizedében, szlovén misszionáriusok adományként kerültek az intézmény birtokába.

A szlovén néprajzi gondolkodás fontos fordulópontja fűződik Matija Murko munkásságához. A szláv filológia kozmopolita professzora kezdetben csak a valóság és a fejlődés törvényszerűségeinek pozitívista megismerésére törekedett, majd 1895-ben a prágai néprajzi kiállításon járva ismerte fel a néprajzi tárgygyűjtés fontosságát. Murko nem csak azt dolgozta ki elméletében, hogy mit kell gyűjteni, hanem azt is, hogy miképp kell a gyűjtött anyagot dokumentálni. Figyelme nem csak az anyagi kultúra, hanem kora parasztságának az ismeretere, tudására irányuló gyűjtésre is kiterjedt. Murko a néprajzi gyűjtemény helyét a szlovén terület központjában, Ljubljanában jelölte meg. Tézisei, alapelvei azonban – sajnálatos módon – egyáltalán nem jutottak el a megvalósításig, a gyakorlatban visszhangtalanok maradtak.

Murko törekvései után még jó két évtized telt el, mire 1921-ben megtették az első intézkedéseket a független néprajzi múzeum megalapítására. Niko Županič-nak sikerült megnyernie az oktatási mi-

2 Sigmund Zois Freiherr von Edelstein (1747–1819), gyakran Sigmund vagy Žiga Zois néven említik, kranjskai nemes, természettudós, mecénás. A Habsburg Birodalomban a felvilágosodás kiemelkedő egyéniségeként tartják számon.

forrás: http://books.google.com/books/about/Sigmund_Zois_Freiherr_von_Edelstein.html?id=ZH6fPgAACAAJ

3 Történeti régió Szlovéniában, a fővárostól, Ljubljanától észak-nyugatra.

nisztart a múzeum ügyének, hangsúlyozva a múzeum jelentőségét a néprajzi kincsek tanulmányozásában, megőrzésében. A polgári nemzetépítő törekvések eszmeisége még mindig főszerepet játszott a múzeumalapítás melletti érvelésben: Županič szerint a múzeum egyszerre lehetne a szlovén nép hű tükré és a nemzet büszkesége.

Županič távollétében a helyére kerülő Stanko Vurnik mintegy 3500 tárgyat elkülönített a Nemzeti Múzeum (a korábbi Kranjska Vidéki Múzeum) gyűjteményéből, így teremtve meg a Királyi Néprajzi Múzeum állományának alapjait. Ezen intézkedés következtében a tárgyak elosztása a két múzeum között nem feltétlenül a tudományos szempontokat tartotta szem előtt. Vurnik minden írásában szorgalmazta, hogy a Nemzeti Múzeum biztosítson nagyobb helyet a szervezetenként immár önállósult néprajzi intézménynek, melynek anyaga mindössze egyetlen teremben kapott elhelyezést. Ezzel párhuzamosan az agilis Vurnik – a helyszűkétől függetlenül – kidolgozott egy kiállítási tervet, melyet 18 teremben kívánt megvalósítani, és – nyugati példákat követve – tárgyajándékozásra szólította fel a nagyközönséget.

A '30-as években nem történtek jelentősebb változások, fejlemények a múzeum életében, az eszmeiséget pedig a nálunk sem ismeretlen neoromantikus szemlélet határozta meg: minél régebbi, annál érdekesebb volt egy tárgy, az „ősi” tárgyak minden jellegzetességükkel és különlegességükkel a kis szlovén nemzet ősi voltát bizonyították. (Ennek ellenére a gyűjtött tárgyak többsége legfeljebb két évszázados múlttal rendelkezett.) A múzeum minden erejével azon volt, hogy bizonyítsa ezen tárgyak etnikus, szlovén voltát, így szinte minden esetben figyelmen kívül hagyták az idegen hatásokat. Ugyancsak elsikkadt a tárgyak társadalmi kontextusára, a szociális rétegzettségre való reflexió.

A világháborúk alatti pangás, beszűkült kutatási lehetőségek után az '50-es években, Boris Orel⁴ igazgatósága alatt intenzív tárgygyűjtés kezdődött. Szlovén területen ekkor végeztek először szisztematikus gyűjtést⁵ arra törekedve, hogy mind a tárgyak, mind a szellemi kultúra tekintetében minden szlovén régió reprezentálva legyen.⁶ A kutatások eredménye még akkor sem vitatható, ha az elméleti háttér a dialektikus materializmus

4 Boris Orel (1903–1962), 1945-től haláláig a SEM igazgatója. Munkásságát Inja Smerdel foglalta össze a múzeum szántóeszközeinek képes katalógusával közös kötetben: *Inja Smerdel : Orala : Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja*, Slovenski Etnografski Muzej, Ljubljana, 2008.

5 Ez volt az első alkalom, hogy szlovén területen kutatócsoportok, előre, központi-lag megfogalmazott kérdőívek segítségével végeztek néprajzi gyűjtést.

6 A korábbi anyag főként Gorenjska és Bela Krajina területéről származott, túlnyomó többségét textíliák és a népművészet körébe tartozó tárgyak alkották.

alapjain fogalmazták meg. (A kutatások, kutatók szemléletében ugyanakkor még egyfajta pozitivista beállítottság is tetten érhető.)

1947-ben a Nemzeti Múzeum három termét a Néprajzi Múzeum rendelkezésére bocsátotta, ezzel megnyílt a lehetőség egy állandó kiállítás megrendezése előtt. A kiállításba kerülő tárgyakat különböző régiók anyagából válogatták össze, melyek csak a paraszti lét egyes szegmenseinek bemutatására voltak hivatottak.

A gyűjtést mindenek elé helyező '50-es évek után a következő évtizedekben a kiállításrendezés került előtérbe⁷. Mivel – az ebben az időszakban a Szlovén nevet is felvevő – Néprajzi Múzeum – a Természettudományi Múzeumhoz hasonlóan – még mindig a Nemzeti Múzeum épületében „vendégeskedett”, ezért a szűkös térbeli adottságok miatt csak olyan kiállításokban gondolkodhattak, melyek egy-egy kisebb tematikus egységet mutatnak be. A kiállítások tervezése, megvalósítása során vált egészen tartthatatlanná a helyszűke. Megoldásként Ljubljánán kívül nyitottak néprajzi kiállítóhelyeket: pl. a podsmrekai kastély fogadta be a kerámiagyűjteményt, a goričanei barokk kastélyban pedig a nem európai gyűjtemények tárgyaiból nyitottak kiállítást. Fontos azonban látni, hogy a kiállítások egészen a '80-as évekig elmaradtak amögött a nívó mögött, melyet a néprajzkutatók, muzeológusok a tárlatok kapcsán írt elméleti tanulmányaikkal kijelöltek.

A '70-es évek központi módszertani kérdése volt, hogy hogyan lehetséges a múzeumi prezentáció eszközeivel nem pusztán a tárgyakat, de a hozzájuk szervesen kapcsolódó életmódot is bemutatni. A probléma egyik lehetséges megoldásként vetődött fel egy szabadtéri múzeum létrehozása⁸.

Az 1920-as évektől gyűrűző, folyamatos, égető helyhiány még a '90-es években sem volt megoldott. 1992-ben a múzeum beadott egy tervezetet arra a pályázatra, melyet a volt Jugoszláv Szövetségi Köztársaság ljubljánai katonai épületeinek hasznosítására írtak ki. A kedvező elbírálásnak köszönhetően a múzeum – mintegy hetven év után – végre önálló épület birtokába jutott, melybe 2004-ben költöztek át.

A SEM és állandó kiállításai

A SEM önmagát a kulturális identitások múzeumaként definiálja, összekötő kapocsként múlt és jelen, saját és mások kultúrája, illetve a természeti világ és a civilizáció között. Mindezzel egybecseng az intézmény szlogenje, mely szerint a SEM „Egy múzeum emberekről, embereknek.” A létesítmény az etnológia nemzeti múzeuma, a szlovén etnológiai, antropológiai gondolkodás fejlődésének eredménye.⁹

⁷ Boris Kuhar 1963-tól 1987-ig tartó igazgatósága alatt több mint 200 kiállítást rendezett a múzeum.

⁸ A szlovén szabadtéri múzeumok megalakulására, történetére nem térek ki dolgozatomban.

⁹ Szembetűnő, hogy míg a múzeum nevében az etnográfia szó szerepel, addig az

A SEM gyűjteménye több mint 40 000 tárgyat számlál, ebből valamivel több mint 30 000 a szlovén és mintegy 10 000 az Európán kívüli műtárgy, a Néprajzi Múzeumban ennek kb. ötszörösét, több mint 200 000 tárgyat tartanak nyilván.

Érdeemes összevetni a két múzeum gyűjteményi tagolódását. A SEM egységei: lakáskultúra, szociális kultúra, spirituális kultúra, vidéki gazdaság és közlekedés, népművészet és képi források, textil, ipar és kereskedelem, emigránsok – kisebbségek és az Európán kívüli gyűjtemények.

A Néprajzi Múzeum gyűjteményei:

ritusgyűjtemény: egyházi, szokás- és játék-, hangszergyűjtemény;

gazdálkodásgyűjtemény: állattartás-pásztorművészet, földművelés, gyűjtögetés, halászat; háztartásgyűjtemény: bútor- és világítóeszköz, kerámia, kosár, táplálkozás, technológiagyűjtemény: építkezés, közlekedés, mesterség;

textil- és viseletgyűjtemény, valamint a nemzetközi gyűjtemények.

Míg a Néprajzi Múzeum esetében a tárgytipusok vagy a használat adja a gyűjtemények nevét, a SEM gyűjteményei többnyire általánosabb kategóriák szerint csoportosítottak, pl. a kultúra egy-egy szegmensének neveit viselik. Külön érdekesség a szlovén esetben a közösség mint gyűjteményképző rendezőelv az emigránsok – kisebbségek gyűjtemény esetében, mely a szlovén kivándorlóktól, a környező országok szlovén kisebbségétől és a szlovéniai nem szlovén nemzetiségektől gyűjtött tárgyakat tartalmazza. A Néprajzi Múzeum nem rendelkezik külön nemzetiségi – kisebbségi gyűjteménnyel, a körükben gyűjtött tárgyak betagolódnak a többi gyűjteménybe.

Az Ethnológiai Archívumhoz és a Néprajzi Múzeum könyvtárához hasonlóan a SEM is rendelkezik fotó- és videoarchívummal, filmgyűjteménnyel, hangtárral, könyvtárral.

A SEM számos könyv, kiállítási katalógus kiadója, emellett saját periodikával is rendelkezik, mely 1926-ben indult és 1944-ig jelent meg Etnolog címmel. 1948-tól '90-ig a Slovenski etnograf (Szlovén Néprajz) címet viselte, majd 1991-től ismét Etnolog címmel jelenik meg.

A két múzeum állandó kiállításait tekintve a legjelentősebb különbség az, hogy míg a Néprajzi Múzeum egy állandó tárlattal ren-

önmeghatározásukban viszont az etnológia kifejezést alkalmazzák. A szlovén szakirodalmat nem ismerően ez azt a benyomást keltheti, hogy az etnográfia – etnológia, netán a néprajz – antropológia fogalmak a szlovén kutatásban sem egészen tisztázottak, az egyes tudományágak náluk sem pontosan körülhatároltak.

delkezik – *A magyar nép hagyományos kultúrája* –, addig a SEM két állandó kiállítással várja a látogatókat: 1. Természet és kultúra között – A hétköznapiak és ünnepek szlovén kincsei és nem európai öröksége, 2. Én, mi és mások – A világom képei. Míg az előbbi tematikájában, célkitűzésében közel áll a magyar állandó kiállításhoz, utóbbi egészen más jellegű, inkább antropológiai szemléletet képvisel, leginkább talán a Néprajzi Múzeum *A Másik* című 2008–2009-es kiállításával rokonítható.

Természet és kultúra között Az első, Természet és kultúra között kiállítást 2006 márciusában rendezték¹⁰, mintegy másfél évtizeddel *A magyar nép hagyományos kultúrája* megalkotása után.¹¹ A SEM kiállítása 6, míg a Néprajzi Múzeumé 10 egységre tagolódik:

SEM:

1. Az élet tárgyai, a vágy tárgyai
2. Víz és föld
3. A szükséges és a szükségtelen
4. Közösségi és spirituális
5. Reflexió távoli világokról
6. EtnoABC

Néprajzi Múzeum:

1. Az emberek
2. Az intézmények
3. A paraszti munka
4. Kézművesség
5. A piac és a vásár
6. A régi ház
7. Az új ház
8. A népművészet
9. Az életút
10. Kalendáriumi ünnepek

A két beosztást összehasonlítva látható, hogy – a Néprajzi Múzeummal ellentétben – a SEM esetében nem a tematikus egységek a névadók, hanem az a szempont, amely alapján a tárgyegyütteseket bemutatják. Ugyanakkor a beosztások bizonyos egységei megfeleltethetőek egymásnak: a SEM 2. egysége: Víz és föld például lefedi a magyar tárlat 3. A paraszti munka, 4. Kézművesség, 5. A piac és a vásár bemutatását; a 3. A szükséges és a szükségtelen kiállításrész által felvonultatott

10 Korábban több olyan koncepció is készült, melyekhez képest módosult a megvalósítás. Smerdel tervezete szerint az egyedi tárgyak és kulturális elemek adták volna a kiállítás által közvetített tudás forrását, a címre pedig *A tárgyak rendezett világa* vagy *A tárgyak enciklopédiája* javaslatot tette. A másik koncepció kidolgozója, Dular egyszerűen *A SEM állandó kiállítása* címet adta volna a hat egységet magában foglaló tárlatnak, mely az ő elképzelése szerint egyszerre biztosított volna tanulási lehetőséget a kutatóknak az örökségvédelemmel kapcsolatban, és nyújtott volna élményt és ismereteket a látogatóknak. A kiállítás rendezői végül alábbadtak a tudományos igényekből, inkább a látogatóbarát megvalósításra törekedtek. (Skafar 2006. 204.)

11 Fontos azonban megemlíteni, hogy 1997-ben változtatáson esett át a '91-ben rendezett kiállítás.

tárgyak nagymértékben egyeznek az 1. Az emberek, 6. A régi ház, 7. Az új ház termék tematikájával; a 4. Közösségi és spirituális rész pedig a magyar 8. A népművészet, 9. Az életút, 10. Kalendáriumi ünnepek bemutatására rímel.

SEM	Néprajzi Múzeum
2. Víz és föld	3. A paraszti munka 4. Kézművesség 5. A piac és a vásár
3. A szükséges és a szükségtelen	1. Az emberek 6. A régi ház 7. Az új ház
4. Közösségi és spirituális	8. A népművészet 9. Az életút 10. Kalendáriumi ünnepek

A két állandó kiállítást összevetve szembesülünk azzal az azonossággal, hogy a tárgyegyüttesek, tárgytípusok bemutatásának sorrendje nagyjából egyezik a szlovén és a magyar tárlatban. Kivételt képez ezalól a viselet – mely a Néprajzi Múzeumban rögtön a kiállítás elején kapott helyet – és az emberi életút, az emberi élet fordulóinak, az ehhez kapcsolódó szokásoknak a reprezentációja, mely – a keresztelő kivételével – teljesen hiányzik a szlovén esetben¹².

A megfeleltethetőségek ellenére alapvető tagolásbeli különbség van a két kiállítás között: a SEM tárlata az 1 terem – 1 tematikus egység elvvel dolgozik, a Néprajzi Múzeumról ugyanez nem mondható el, pl. a kézművesség a 4-5., az emberi életút megjelenítése a 10-12. termekben kapott helyet.

A Természet és kultúra között és A magyar nép hagyományos kultúrája kiállítások között két – további – markáns különbség van. A SEM állandó kiállításában megjelenik az Európán kívüli gyűjteményi anyag bemutatása, a Néprajzi Múzeum tárlata nem él ezzel a lehetőséggel¹³. Mindkét megoldás esetében azonban már a kiállítás címe tudatja a látogatóval, hogy mire számíthat. (Természet és kultúra között – A hétköznapok és ünnepek *szlovén* kincsei és *nem európai* öröksége, illetve A *magyar* nép hagyományos kultúrája.)

¹² Ezzel talán összefüggésben állhat az, hogy a másik állandó kiállításuk vezérfonala éppen az emberi életút.

¹³ Legalábbis a jelenlegi állandó kiállítás. Nem szabad megfeledkezni a Boglár Lajos és Kodolányi János rendezte Az őstársadalmaktól a civilizációig című állandó kiállításról, mely 1980-tól 1995-ig fogadta a látogatókat. A Néprajzi Múzeum Európán kívüli gyűjteményeinek tárgyait azóta időszakos kiállításokon láthatja a nagyközönség.

A második különbség az időhatárok kijelölésében érhető tetten: a magyar kiállítás a 18. századtól az 1. világháború végéig terjedő időintervallumot jelöli meg a bemutatott időszakként, a szlovén tárlat jóval tágabb időhatárokkal dolgozik: a közelmúlt vagy akár a jelenkor tárgyai is fellelhetők a kiállított anyagban.

A *Természet és kultúra között* tárlat *Az élet tárgyai – a vágy tárgyai* címet viselő első kiállítóterme lényegében egy bevezető, a ráhangolódást segítő kezdet, melyben a kiállítás rendezői a tárgy és az ember viszonyára reflektálnak. A látogató először azzal szembesül, hogy a tárgyak uralma alatt élünk: ezek védenek meg bennünket, nyújtanak biztonságot, könnyítik meg mindennapjainkat, szereznek örömet stb., majd nekiszegezik a kérdést: mit üzen nekünk – inicioés személy szerint a látogatónak - a materiális örökség, mit kezdünk magával az örökséggel és az általa hordozott üzenettel? A kiállítás – vállaltan – nem egy kész, egyedül helyes választ kíván adni, csupán bemutat egy olyan tárgyi örökséget, melynek láttán ki-ki saját feleletet adhat erre a kérdésre.

Ugyancsak az első teremben a rendezők fontosnak tartották az időbeliség – térbeliség, az ezek jelentette kulturális meghatározottság érzékeltetését, egyben bemutatják a kiállításban reprezentált idő- és térbeli kereteket. Egy félköríves beugróban a hat évszázadot (16–21. sz.) felölelő tárlat minden száz évet egy arra az időszakra jellemző, emblemikus tárggyal jelenítették meg. Ehhez kapcsolódik a múzeum rövid történetének hasonló módszerekkel való bemutatása. A térbeliség megjelenítése egy modern, „Kik vagyunk mi, szlovének? névre keresztelt, a látogatók által vezérelhető „multivíziós sarokban” történik: filmek, fényképek, illusztrációk, térképek, zene, hangfelvételek mutatják be a négy szlovén régió (1. Alpok, 2. Mediterráneum, 3. Közép-Szlovénia, 4. Pannon körzet) építészeti, viseletbeli, zenei, nyelvjárásbeli sajátosságait¹⁴.

A „Kik vagyunk mi?” kérdésfeltevés továbbgondolásával – *Kinek tartjuk magunkat?* – még egy önreflexív egység kapott helyet az első teremben: a szinte már nemzeti jelkép rangra emelkedett szlovén jellegzetességek bemutatása. Ezek közül az első a jellegzetes gazdasági melléképület, a szénaszárító. A szárítók közül az egyszerűbbek csak ezt a funkciót töltik be, míg az összetettebb emeletesek egyben tárolóhelyiségként is szolgálnak. A szénaszárítók máig nélkülözhetetlen létesítményei azoknak a portáknak, melyekhez kaszáló is tartozik. A tárgytypus méretei miatt nehézségekbe ütközött volna egy eredeti tárgy kiállítása, ezért makettek segítségével jelenítették meg a külön-

böző variánsokat.¹⁵ A második szimbolikus töltetű tárgy az avba, mely egy jellegzetes, fehér női fejfedő. A legkülönbözőbb korokból származó festmények és a szlovén népviseletbe öltöztetett szuvenir babák jól érzékeltetik, hogy a közvélemény ezt tekinti a „legszlovénebb” ruhadarabnak. A harmadik kiemelt figyelemben részesített tárgy a festett, színes – a népművészet-kutatás érdeklődésére is számot tartó – kaptár, mely nem csak komoly hagyományokkal rendelkezik, de sok helyen ma is megtalálható. A kaptárakra irányuló megkülönböztetett figyelem nem újkeletű, Walter Schmidt 1906-ban Bécsben nagysikerű kiállítást rendezett belőlük, de a *Természet és kultúra között* kiállítás logójának alapötletét is ez a tárgy adta¹⁶.

Az élet tárgyai – a vágy tárgyai kiállítási egységet azért tartottam fontosnak ilyen részletességgel bemutatni, mert egy megnyerő, jól működő, szerethető mintája annak a(z ön)reflexivitásnak, melyet joggal hiányol a látogató a Néprajzi Múzeum állandó kiállításából. Míg a SEM kiállítása a tárgy – ember kapcsolatról, az örökségről való közös gondolkodásra invitálja a látogatót, a Néprajzi Múzeum tárlata inkább egy zárt, steril világ benyomását kelti, melyben a tárgyak egyértelmű – sőt, egy értelmű – tényként jelennek meg¹⁷. A magyar kiállítás rendezői nem indokolják – a katalógusban sem – a tárlat időhatárainak megválasztását, a tematikus egységek meghatározását, nem jelölik ki a kiállítás helyét, szerepét a múzeum történetében, mely maga is rejtve marad a látogató előtt. Ami talán mégis a legjobban hiányzik, az az alapvető kérdés- vagy problémafelvetés, melynek segítségével a látogató számára is egyfelől világossá válna a rendezői koncepció, másfelől kapna egy olyan szempontot, fogódzót, mely alapján könnyebben, mélyebben tudná értelmezni, egységben szemlélni a látottakat.

A szlovén kiállítás további egységei és a magyar tárlat között már korántsem mutatkozik ekkora eltérés. Viszonylag éles a váltás, nagy a különbség viszont a SEM esetében az első terem korszerű, önreflexív elemeket bőséggel felvonultató tartalma és magának a gyűjteményi anyagnak a bemutatása között. A múzeumi szervezet gyűjteményi tagolódására is rávilágító tematikus egységek a szokvá-

15 A szlovén megoldással ellentétben a Néprajzi Múzeum állandó kiállításában a rendezők nem használtak makettet.

16 A szlovén kultúrában, a nemzeti identitásban kiemelt szerepe van a méznek, a méhészkedésnek. Jó példa erre a Mezőgazdasági Múzeum Egy csipetnyi Európa című kiállítása (2011. jan. 26. – aug. 31.), mely 9 ország legjellemzőbb élelmiszereit, és a hozzájuk kötődő kulturális sajátságokat mutatta be. A projektben szlovén részről a Szlovén Műszaki Múzeum vett részt, az általuk kiválasztott és bemutatott élelmiszer pedig a méz volt.

17 Többek között ezt rója fel György Péter is kritikájában a múzeumnak. (György 2007.)

nyos módon követik egymást, az egyes termek címei azonban minden esetben megfogalmazzák azt a szempontot, mellyel igyekeztek többletjelentést biztosítani a tárgyegyütteseknek.

A „hétköznapi és ünnepek szlovén kincsei”-nek bemutatása a *Víz és föld – A túlélés találékonysága, forrása és útja* egységgel indul. Az ősfoglalkozások – a terminus így szerepel a kiállításban – bemutatásának fő látványossága – egyben a kiállításban található legnagyobb tárgy – egy *čupa*. Ez az egyetlen ilyen fatörzsből vájt halászhajó, amely épen megmaradt. A *čupát* Trieszt környékén használták tenge-ri – elsősorban tonhal – halászatra. A kuriózumnak számító hajó történetét két filmből ismerheti meg a látogató, az első egy életútinterjú azzal a halással – Zdrako Caharija Babčevvel –, akinek a nagyapja 1898-ban ezt a Marija névre keresztelt csónakot készítette, de még ő maga is halászott vele. A második film az 1947-ben megvásárolt *čupa* tudományos dokumentációját, múzeumba szállítását, restaurálását, a kiállításba helyezését mutatja be. A magyar állandó kiállítás halászat-tal foglalkozó részében a csónak csak háttérképként, illusztrációként jelenik meg, hiszen a nagyított fotón nem szerepel a készítés helye, ideje, így nem tekinthető – teljes értékű – néprajzi fotónak. Ez a kiállításban szereplő többi fényképről is elmondható, dokumentumértékük így nem képes érvényesülni.

A *Víz és föld* egységben kapott helyet a földművelés – állattartás tárgykészletének bemutatása: ekék, kapák, ásók, a kenderfeldolgozás eszközei, jármok, kolompok, kaszák, a tejfeldolgozás, a méhészkedés eszközkészlete. A kaszák mellett számos fenőkörtartót, tokmányt is találunk, a legújabbakat immár műanyagból. Ezzel egyszerre látunk példát a kortárs tárgykultúra múzeumi reprezentációjára és annak a paraszti mentalitásból örökölt magatartásformának a bemutatására, mely a hulladék minimalizálására törekszik, a műanyag tokmányok ugyanis egy üres mosó-/mosogatószeres flakon átalakításával jöttek létre.

A Néprajzi Múzeum azonos témájú termékével ellentétben itt minden tárgy zárt vitrinben látható.

A harmadik kisebb téma a nagy egységen belül a mesterségeké. A munkafolyamatok során használt eszközök és a kész termékek egyaránt megjelennek a fazekasság, a kovácmesterség, a famegmunkálás, a kosárfonás, a kékfestő vagy a csipkeverő műhely bemutatásakor. Újabb, 20. századi foglalkozások is helyet kaptak, pl. cipész, órás, szobafestő, a hengeres festés kapcsán a hengerkészítő.

Társadalmi jelenség volta miatt lazábban kapcsolódik ugyan, de megélhetési stratégia jellege miatt mégis indokolt az amerikázás ebben az egységben való bemutatása.

Jelentős eltérés a kiállított magyar anyagtól, hogy a SEM *Víz és föld* kiállításrészében teljesen új, jól láthatóan soha nem használt tárgyak is helyet kaptak, pl.: gereblye, bizonyos fatárgyak, fazekas készítette edények. Szinte bizonyosan kizárható, hogy ezek másolatok volnának, hiszen gyakori tárgytípusokról van szó, a múzeum bizonyára számos eredetivel is rendelkezik. Az új tárgyak szerepeltetése talán azzal függhet össze – azért indokolt a feltételes mód, mert a kiállításban a rendezők erre nem adnak magyarázatot –, hogy ezeket a tárgyakat még ma is készítik, és a kiállításrendezéskor kifejezetten erre a célra új, de hagyományos módon készített tárgyakat is vásároltak.

Az egész kiállítás egyik legötletesebb megoldásának tartom, hogy az egyes mesterségek, mezőgazdasági eszközök bemutatásánál a vitrin közelében, a padlóba süllyesztve olyan kis, megvilágított „ablakok” találhatók, melyekben az adott munkával járó hulladékot helyeztek el, pl.: faforgács, cserépdarabok, gabonaszemek... Ezek segítségével megjelenik, érzékelhetővé válik a készítés, a munka folyamata.

A kiállításrendezők azonban nem csupán az ötletes „hulladékokra” bízta a kiállított tárgyak tágabb kontextusának reprezentációját. A tárlatban egy „audiovizuális kollázs”-t alakítottak ki, 19 kis LCD monitort helyeztek el, melyen a néprajzi film szakmai kritériumainak eleget tevő felvételek láthatóak¹⁸. A filmek a kiállított tárgyak helyét, kontextusát mutatják be a való életben, használatukat, funkciójukat különböző tevékenységekben, szokásokban. A 19 monitoron összesen 72 film található, összidejük 160 perc. 44 felvétel más intézmények archívumából származik, 28 a múzeum saját anyagából, ebből 14-et kifejezetten a kiállítás számára vettek fel, így tehát nem csak archív, hanem napjainkban készült filmek is láthatóak. Két héttel a kiállítás 2006-os megnyitása után kérdőíves felmérést végeztek a látogatók körében, hogy megtudják, mennyire elégedettek az audiovizuális elemekkel, a visszajelzés egyértelműen pozitív volt. Az audiovizuális kollázs előnye, hogy szorosan beleágyazódik a kiállításba, és gazdag néprajzi képi dokumentációt jelent, amely naponta elérhető a nagyközönség számára is.¹⁹ A kiállítás rendezőinek jó érzékkel sikerült megtalálniuk az arany középutat az eredeti tárgyak

18 A monitorok az alábbi egységeknél találhatóak: halászat, mezőgazdaság, állattartás, fazekasság, kovácmesterség, famegmunkálás, a szlovén kivándorlók megélhetése, személyes megjelenés, játékok, karácsonyi bölcső, húsvéti tojás, farsangi szokások, méhkas festés, táplálkozás: mézes kenyér, sajtok, Szent Miklós esti ünnepség és néhány ember életútja az Európán kívüli kontinensekről.

19 Furlan 2006. 262.

és az audiovizuális eszközök aránya között. A túl sok audiovizuális eszköz alkalmazása azt a veszélyt rejti magában, hogy teljesen elvonják a látogatók figyelmét magukról a tárgyakról.

A Néprajzi Múzeum állandó kiállításában az ehhez hasonló audiovizuális eszközök, alkalmazások hiánya nem csak azért problematikus, mert a tárlat így elmarad a korszerűség kívánalmaitól, hanem elsősorban azért, mert a látogatónak nincs módja, lehetősége a kiállított tárgyakat a maguk kontextusában, kulturális rendszerében, működés, használat közben látni. Így épp az veszik el számára, ami a tárgyak leglényege, a kiállított tárgyak némák maradnak.

A SEM kiállításának harmadik nagy egysége *A szükséges és a szükségtelen* a ruházatban és a lakáskultúrában. A viseletdarabokat nem időrendben vagy etnikai, regionális alapon – mint a magyar esetben – vonultatják fel a kiállítás rendezői, hanem a ruházat által betöltött funkciókra koncentrálva. A ruházat kifejez, megoszt, elhatárol, megmutatja a társadalmi réteghez tartozást (ugyanabból az időszakból hagyományos paraszti és polgári viselet látható egymás mellett), a szubkultúrához tartozást (a közelmúlt deszkás és a napjainkban is jólismert rocker, punk öltözet), vagy akár viselője munkáját (takarítónő). Külön vitrint szenteltek a ruházat védőfunkciójának: a suba, a ködmön esetében maga a ruhadarab nyújt fizikai védelmet az időjárás viszontagságai ellen, míg a láthatósági mellény a figyelem felkeltésével véd. Nem maradhatott ki a ruházat mint presztízs bemutatása, változatos korok státuszszimbólumai kerültek egymás mellé: cylinder, napernyő, glazékesztyű, finom bőr lábbelik vagy épp a '90-es évek végén hódító buffalo cipő. A szükséges – szükségtelen dichotómia különösen jól érzékelhető a díszítésekben, ezt ki is használták a kiállítás rendezői. Az ékszerek, rafinált fejfedők, csipkék, hímzések – ötletes módon – egy nagy, szekrényre emlékeztető tárlóban kaptak helyet, melynek „fiókjait” kihúzva, „ajtait” kinyitva válnak láthatóvá e fényűző darabok.

A lakáskultúra megjelenítése a szükséges-szükségtelen szempontjából kevésbé látványosan sikerült, nem olyan éles a kettősség, mint a ruházat esetében. A magyar nép hagyományos kultúrájával ellentétben, mely a Régi ház, Új ház egységekben enteriőrököt használ, a SEM egyáltalán nem dolgozik ezzel a reprezentációs technikával. A szlovén kurátorok nem törekedtek a lakásbelső(k) hiteles rekonstrukciójára, az ide sorolható tárgyak alapvető funkcióit – fűtés, világítás, ételkészítés, fogyasztás, raktározás, alvás, ház tisztántartása – csupán egy-egy tárgy segítségével hívják elő. A bemutatás nem reflektál a lakáskultúra változásaira, csak a „klasszikus”, 19. század végi – 20. század eleji álla-

potokat tárja a látogatók elé, nem találkozunk a közelmúlt tárgyaival úgy, mint pl. a ruházat esetében.

A *Közösségi és spirituális* cím alá tartozó anyag az összes egység közül a legváltozatosabb. Tematikai sokfélesége valóban csak a címben megfogalmazott kategóriák mentén kapcsolódik össze. Érdeemes felfigyelni arra az azonosságra, hogy a Néprajzi Múzeum is ugyanezeket a témákat vonultatja fel kiállítása végén. E tárgyak, tárgye gyüttesek megjelenítése valószínűleg nehéz, problematikus, mert nem illeszthetőek bele a hagyományos, jól körülhatárolt tárgycsoportokba, melyek az eddigi egységekben kaptak helyet, azonban ahhoz túlságosan is jelentősek, hogy kimaradjanak egy néprajzi múzeum állandó kiállításából. Az alábbi áttekintésből látni fogjuk, hogy tulajdonképpen azzal a kérdéssel állunk itt szemben, hogy miként lehet a hagyományosan folklór témaként számon tartott területek – pl.: népművészet, kalendáris ünnepek – tárgyi világát a múzeumban reprezentálni.

Hat kisebb egységet foglal magában a *Közösségi és spirituális*:

1. A világgal kapcsolatos attitűdök: a közös jogrend, a közös mértékegységek bemutatása (pl. mérlegek, mérőedények, üvegcsék, rováspálcák).
2. Az emberi életútnak csak a kezdeti stádiuma, a gyerekkor, és az ehhez kapcsolódó speciális tárgyi világ kapott helyet ebben a kiállításban, így az emberélet fordulói közül is csupán a keresztelő jelenik meg.
3. A kalendáris ünnepek közül – a teljesség igénye nélkül – karácsonyi, újévi, farsangi, virágvasárnapi és húsvéti szokások tárgyai, illetve magáról a szokásról készült filmek láthatóak.
4. A valláshoz kapcsolódó tárgyakat votívok, festett üvegek, faragott szobrok reprezentálják. Ez a tematikus egység jóval kisebb hangsúlyt, teret kap itt, mint a Néprajzi Múzeumban, a felekezeti különbségek, sajátosságok pedig egyáltalán nem jelennek meg.
5. A kitüntetett, népművészeti tárgyak megjelenítése jóval kisebb léptékű, mint a Néprajzi Múzeum esetében, méretüket tekintve is elsősorban kisebb tárgyak láthatóak a SEM tárlatán: guzsalyok, lófésűk, pipák, faragott botok. Némileg indokolatlannak érezhető, hogy a mesterségeket bemutató vitrinekben elhelyezett tárgyak egyáltalán nem díszítettek, a díszes, festett tárgyak csupán itt, a népművészet tárlóiban jelennek meg. A díszes és díszítetlen tárgyak ilyen éles különválasztása nem életszerű, ráadásul téves következtetések levonására is lehetőséget nyújt.
6. A magyar kiállításból – sajnálatos módon – teljesen hiányzó hang-

szerek bemutatásának ad még helyet ez a terem. Bár nem egészen világos, hogy mi alapján csoportosították a hangszereket – nincs olyan kategória, amely minden vitrinre érvényes volna –, a bőséges anyag kárpótolja a látogatót.

Lidija Tavcar egy 2006-os írásában hiányolja a hangokat a kiállításból, főleg a hangszereket bemutató résznél érzi súlyosnak, már-már nyomasztónak a csöndet²⁰. Idei ottjártamkor viszont – ugyancsak egy audivizuális eszköz segítségével – a látogató már maga választhatott vagy tucatszámú zene közül. Egy képernyőn eközben azt is nyomon követheti, hogy épp milyen hangszerek szólalnak meg, zenészekről készített archív fotókat nézegethet. Mivel a zenehallgatást nem fül-/fejhallgatóval oldották meg, ezért ha valaki elindítja a lejátszást, az a szomszédos termekbe is áthallatszik, száműzve onnan is a nyomasztó csendet, barátságosabb hangulatot teremtve ezzel.

A *Reflexió távoli világokról* a múzeum Európán kívüli gyűjteményeinek anyagát villantja fel. Az előbbieken már említett Tavcar aránytalannak érzi a rengeteg kiállított szlovén tárgy mellett a – tagadhatatlanul – csekély számú külföldi anyagot.²¹ Véleményem szerint azonban – tekintve a kiállításnak helyet adó tér szűkösségét, kanyargós folyosó jellegét – a kevesebb jelen esetben (is) több, így van elegendő tér a kiállított tárgyaknak az érvényesüléshez. A zsúfolt tárlók helyett jobb megoldást választottak a kiállítás rendezői, archív és a közelmúltban készült fotókkal, filmekkel, kutatói visszaemlékezésekkel, naplórészletekkel teremtették meg a tárgyak kulturális kontextusát. Külön figyelmet fordítottak a gyűjtők, a múzeum kutatóinak bemutatására, a látogató betekintést nyerhet a tárgygyűjtés és a terepmunka mikéntjébe.

A *Természet és kultúra* között állandó kiállítás záró egysége az *EtnoABC*²², mely egy – elsősorban gyerekek számára kialakított – múzeumpedagógiai tér. Ötletes és sikeresnek bizonyuló megoldás a múzeumpedagógiai célt szolgáló helyiséget ilyen szervesen – mind fizikai, mind tematikai értelemben – közel hozni a kiállításához. Az *EtnoABC* lényegében egy labirintus, melyben az ABC betűit követve kell haladni. Minden betűnél egy – valamilyen módon a kiállításban is megjelenő – tárgy található, melyhez interaktív feladat kapcsolódik. Miklavcic–Brezigar szerint az *EtnoABC* azért is nagyszerű, mert

²⁰ Tavcar 2006. 213.

²¹ Tavcar 2006. 213.

²² Tavcar a helyiséget szívesebben nevezné Felfedező teremnek, indoklása szerint azért, mert a gyerekek sok számukra új dologgal találkoznak, ami az ő környezetükben már nem található meg, és ez a felfedezés élményét adja nekik. Tavcar 2006. 213.

oldja a szigorú, már-már vallásos hangulatát a szlovén népi kultúra e szentélyének.²³ Bár én személy szerint semmiféle szigorúságot nem érzékelttem a kiállításokban, az *EtnoABC* valóban újszerű, nagy lépés a legfiatalabb múzeumlátogatók megragadására.

A SEM más(odi)k állandó kiállítását bemutatni, elemezni, jóval nehezebb feladat, mint az elsőt. Már címéből is kiviláglik az individuális jelleg, és amint a látogató belép a kiállításba, világossá válik számára, hogy ő maga kerül az „én” helyébe, ez a kiállítás nem csak neki, de róla is szól. Ha a kiállítás egységeihez kapcsolt kérdéseket önmagukban vesszük, akár egy önismereti tréningen is érezhetnénk magunkat. Az *Én, mi és mások* azonban nem hagy egyedül bennünket ezeket a kérdésekkel, olyan támpontokat, fogódzókat kínál, melyek egyszerre segítenek a saját magunknak feltett kérdések megválaszolásában, és mások, a mieinktől gyökeresen eltérő válaszainak a megértésében, elfogadásában.

A SEM 2009-ben, második állandó tárlatként megnyíló kiállítása leginkább a Néprajzi Múzeum *A Másik* című kiállításával állítható párhuzamba, mely 2008–2009-ben volt látható. A két kiállítás nagyjából egy időben készült, a témaválasztásban valószínűleg szerepet játszott az is, hogy 2008 a kultúrák közti párbeszéd európai éve volt.

Az *Én, mi és mások* azzal az igénnyel lép fel, hogy a *Természet és kultúra között* állandó kiállítás komplementere és egyben ellenpontja legyen. Az első tárlat egy hagyományosabb, etnográfiai szemlélet képvisel, a második közelebb áll az antropológiához.

Az *Én, mi és mások* egy kiállítás az emberről és helyéről a világban, a személyes, a közösségi, az univerzális örökségről, arról, hogy mi is ez valójában, honnan jön és mit jelent nekünk? Ez a kérdésfeltevés jóval hangsúlyosabb, mint magának az örökségnek a bemutatása, megjelenítése. Talán ezzel is magyarázható, hogy a kiállításban viszonylag kevés tárgy szerepel, így ezek inkább jelzés-, mint dokumentumértékűek. A megszokottnál sokkal több viszont a képi, szöveges, audiovizuális elem.

A kiállítás nem titkolt célja a különbségek, a különbözőséggel szembeni attitűdök bemutatása a riasztótól a rajongásig. A látogató ezáltal egy esélyt kap arra, hogy megszemlélje magát, a Másikat, reflektáljon a világra, az életre, amit, amelyben él.

A Néprajzi Múzeum *A Másikjának* célja az volt, hogy a látogató felismerje az emberi kapcsolatok összetettségét. A kiállítás abban a reményben mutatta be a Másik történelmileg konstruált ábrázolásait és azt, hogy Mások hogy látnak minket, hogy ezáltal, magunkat kívülről

Én, mi és mások:
A világom képei

23 Miklavcic – Brezigar 2006. 242.

szemlélve, képesek legyünk elfogadni a Másikat, a különbözőségeket.

Míg a SEM tárlata esetében a látogató önreflexiója az elsődleges cél – bár kétségtelenül *A Másikkal* rokon célkitűzései is vannak –, a Néprajzi Múzeum kiállítása a másik objektív módon való szemléléshez segít hozzá, megkönnyítve ezáltal az elfogadást.

A Másik kiállítási anyaga egy, az európai múzeumok gyűjteményeiből származó bőséges és színes etnográfiai gyűjtemény volt, mely a tárgyakon túl számos dokumentumot, kortárs művészeti alkotást is tartalmazott.

Az *Én, mi és mások* vezérfonala az egyéni életút²⁴, a családi élet alakulásán túl a szlovén történelem és szimbolikus szinten a napi, éves életritmus is megjelenik a kiállításban. A hét nagy kiállítási egység térben is világosan elkülönül, de ezt szolgálja az egyes szintek, „élepszakaszok” más-más alapszínnel való jelölése is.

A hét egység:

1. Én – az egyén (sötétkék)
2. A családom – az otthonom (piros)
3. A közösségem – a szülőhelyem (sárga)
4. Szülőhelyemen túl – az elindulás (zöld)
5. A nemzetem – az országom (drapp)
6. Az én másságom és az idegen másság – kitágult világ (világosbar-na)
7. Én – a személyes világom (sötétlila)

1 Hasonlóan a másik állandó kiállításhoz, ebben az esetben is van egy bevezető jellegű, ráhangolódást segítő terem, mely a *Mi vagyok? Ki vagyok?* kérdést veti fel. Pontos, kész válaszokat egyetlen esetben sem kap a látogató, csupán információkat, melyek segítségével megfogalmazhatja saját válaszát. Az első teremben ilyen fogódzók pl.: az ember az emberiség legkisebb egysége. Az emberi faj csak egy az evolúció során kialakult rengeteg faj közül, ráadásul az evolúció még nem egy lezárult folyamat, a változatosság – feltehetően – tovább fokozódik majd. Az ember egyszerre biológiai, szociális, kulturális lény, aki nem képes a fennmaradásra más emberek nélkül, csak rajtuk keresztül, hisz a másoktól kapott visszajelzések alapján határozzuk meg saját identitásunkat. E meghatározás kiindulópontja a saját testünk.

A támpontokon kívül minden teremben olyan „hívószavak” men-

²⁴ Itt utalnék vissza arra, hogy az egyéni, teljes életút megjelenítése hiányzik az első kiállítástól, azonban a látogató hiányérzete enyhülhet, ha a második kiállítás meglepetésként.

tén haladunk végig, melyek végiggondolása ugyancsak segít a feltett kérdés(ek) megválaszolásában. Az első terem *Mi vagyok? Ki vagyok?* kérdése lehetőséget ad az emberi faj változatosságának és egységének, az egyén egyediségének, a test szocializálásának, a környezet személyessé tételének felvillantására.

Az első, bevezető terem még nem része a szimbolikus életútnak, ez csak a második teremben kezdődik. A nyitókérdések után bele kell tehát, hogy szülessünk magába a kiállításba. A kiállításrendezők remekül oldották meg a helyzetet: egy fekete csövön át vezet az út elsőből a második terembe, melynek falán magzatokról készült felvételek láthatóak. A sötét csőből a meleg, piros terembe lépve minden látogató számára nyilvánvaló: kezdetét vette az életút.

2 *A családom – az otthonom a Mit jelent számomra a családom, az otthonom? Mi a szerepem a családban?* kérdéseket veti fel, érzékletesen mutatja be, hogy az ember születésekor – és még utána hosszú ideig – mennyire védtelen. Az emberi faj sajátossága – a másokéhoz képest – hosszú, kitolódott gyerekkor, ennek illusztrálására állatkölykökről készült fotókat, rövid természetfilmeket tekinthet meg a látogató. A „Fészek” fogalmát, mely egyszerre jelenti a család és az otthon melegét, egy, a falra vetített kandalló jelképezi, amelyben nem csak lobog, de ropog is a tűz. A „fészek” a védelem, a tanulás, a szocializáció helye, itt történik az alapvető pszichológiai, kommunikációs, viselkedésbeli normák elsajátítása. Utóbbiak kiemelkedően fontosak, a későbbiekben ezek teszik lehetővé, hogy környezetünk el-, és befogadjon minket.

A családom – az otthonom egység által összefogott hívószavak: a valahova tartozás szükséglete, a család mint a társadalom alapsejtje, a (családi) tűzhely, a ház beosztása, a szocializáció helye, családi szerepek, oltalom és biztonság, a közös eredet tudata, a megélhetés megteremtése.

A ház, a lakás megjelenítésével kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a bemutatott enteriört a kiállítás falának síkjába süllyesztve helyezték el, mely mindössze egy kis ablakon keresztül látható. A kiállításban valamennyi tárgyat ilyen módon jelenítik meg, kisebb tárgyaknál ez kevésbé zavaró, mint itt, a lakásbelső esetében.

3 Ahogy a gyermek egyre nagyobb lesz, úgy nyílik ki számára egyre inkább a világ. A harmadik, az előzőnél szélesebb egység *A közösségem – a szülőhelyem, mely a Honnan jövök? Kikkel töltöm a munka-, ünnepnapokat?* kérdéseket fogalmazza meg. Ahogy egyre idősebb lesz, az egyén számára már nem csak a családi kapcsolatok lesznek meghatározóak, hanem a lo-

kális közösség sűrű kapcsolatrendszere is. A lokális közösség szociális kontrollt gyakorol – a családban megkezdett szocializáció lényegében itt folytatódik –, a tudás, a hagyomány átadásáért, a közös érdekek szem előtt tartásáért felel, a lokális történelem, az ünnepek együttes megélését biztosítja. A helyi közösség biztonságot nyújt tagjainak, velük van örömben – bánatban, munkában – szórakozásban, születésben – halálban. Erejét mutatja, hogy a kívülről érkezők sosem lesznek egyenrangúak a közösség saját tagjaival²⁵.

A kérdések megválaszolásához közelebb vivő hívószavak: munka- és ünnepnapok²⁶, közösségi eszközök, döntések; összejövetelek helyei, gyűjtőpontok, (kocsma, kút, de ezt érzékelteti a dróthálóból készített fa is a terem sarkában, az alatta levő zsámolyokra letelepedhetnek, itt pihenhettek, beszélgethettek a látogatók); biztonság, oltalom, (pl.: tűzoltóegylet és eszközei); helyi közösség egy városban.

4 A negyedik terem már a felnőttkor küszöbén találja az egyént: *Szülőhelyemen túl – az elindulás*. Nehéz, kétségekkel teli pillanat az elindulásé, számos kérdés vetődik fel: *Az otthon elhagyása – Hova és miért? Megmaradok-e annak, aki vagyok?* Az otthon elhagyása lehet végleges vagy időleges, akik végleg elmennek, azoknak előbb-utóbb megváltozik az identitásuk, asszimilálódnak. Az otthon elhagyásának változatos okai lehetnek: elmehetünk egy jobb élet reményében, vallási okok, tanulás stb. miatt. Az azonban minden esetben közös, hogy az új környezetben, új emberek között valami olyannal szembesülünk, amely – akár gyökeresen – más, mint az otthonunk. Az elvándorlás általában a városokba irányul, köszönhetően gazdasági, kulturális vonzerejüknek.

A Szülőhelyemen túl – az elindulás hívószavai: az elinduláshoz vezető út, az otthonunktól távol dolgozók: aratómunkások, mosónők, fejlődő lányok, favágók, házalók, köszörűsök; zarándoklatok; iskola, tanulás.

5 Még eggyel magasabb, felsőbb szintre lépünk a kiállítás ötödik egységében: *A nemzetem – az országom*. A látogató a *Hova tartozónak érzem magam? Hogy tapasztalom az országot, amelyhez tartozom és/vagy amelyben élek?* kérdésekkel találja szembe magát. A családon, a lokális közösségen túl egy nagyobb egységnek, a nemzetnek, az országunknak is tagjai vagyunk. A nemzethez tartozás tudata egyfajta jóleső befogadottság-érzést nyújt, de saját döntéstől is függ.

25 lásd: tősgyökeres – beköltöző ellentét

26 A közösségi ünnepnapokat egy 2005-ben az otepovci nevű szokásról készített film reprezentálja. Ez a karácsonyi – újévi, maszkos alakoskodó szokás csak a Bohinji-tó völgyében maradt meg. Hasonló a kolindáláshoz, kántáláshoz: fiatal férfiak házról-házra járnak, Boldog új évet! kívánnak, cserébe kolbászt, tojást, pénzt kapnak, melyeket este közösen fogyasztanak el.

Az állam osztályozza, sztenderdizálja, neveli, hivatalos identitásokkal ruhazza fel az embert. A nemzeti identitás közvetett megélésére – többek között – a közös történelem, nyelv, pénznem, igazolványok, törvényhozás nyújtanak lehetőséget.

A nemzeti identitásra vonatkozó válaszadást a hatalom figyelő tekintete, a közös identitás szimbólumai²⁷, a hatalom és a nemzet kritikája hívószavak segítik. Az utóbbi szempont különösen rendhagyó, számos fotó látható olyan – szlovén és külföldi – graffitikről, amelyek a fennálló hatalom ellen lázítanak.

Az audiovizuális felszereltséget jól mutatja, hogy ebben a teremben nem csak a szlovén és az egykori jugoszláv, de számos európai ország mai himnuszát is meghallgathatja az érdeklődő látogató.

6A hatodik egység a hosszabb-rövidebb ideig való külföldi tartózkodást hozza közel a látogatóhoz: *Az én másságom és az idegen másság – a kitágult világ, avagy Mit változtat rajtam egy utazás, vagy ha idegen környezetben élek?* Az utazás okai nagyon különbözőek lehetnek: a felfedezőket a kíváncsiság vezette, az amerikasokat a gazdasági motiváció, a misszionáriusokat a vallás terjesztésének szándéka, a kalandorokat és a turistákat a tapasztalni vágyás. Amikor az egyén találkozik egy másik világgal, szemtől szembe kerül egy más kultúrával, egyszerre informálja a másik kultúrát a sajátjáról, és visz haza információkat az idegenről.

A lehetséges válaszok útját kijelölő hívószavak: *Az én Istenem a te Istened!* (misszionáriusok), a kontinensek láthatatlan érintkezése, az otthon rabságából a külföld szabadságába, turizmus – mely jelenséget Egyiptom szűnni nem akaró népszerűségén keresztül mutatja be a kiállítás –, törés a két identitás között, szlovén gazdasági emigránsok.

7A kiállítást lezáró, hetedik egység egyfajta szintézis, az előző kisebb merítésű tematikák összefoglalása, általánosabb szintre emelése: *Én – a személyes világom*, illetve *Ki is vagyok akkor én? Honnan jövök, merre tartok?* Az ember személyisége értékeinek, tudásának, tapasztalatainak, viselkedésének összességéből formálódik, ám a személyiség egy kis része ösztönös, adott, nagyobb része viszont az élet folyamán változik, fejlődik. Csak az emberre jellemző, hogy képes az emlékek, a tudás, a tapasztalatok szelektálására, rendezésére, részben ebből fakad az a szükséglet, hogy

²⁷ A közös identitás híres személyek körül is megfogalmazódhat, így kerülhetett be a kiállításba pl. a titós falvédő. A szlovének – természetesen itt is megjelenő – nemzeti jelképe a Triglav, amely a maga 2864 méterével a Júliai-Alpok legmagasabb csúcsa. Fontosságát a szlovén nemzeti identitásban jól jelzi, hogy a zászlójukon is szerepel, és egy anekdota szerint minden szlovénnek legalább egyszer meg kell másznia.

törekszünk a világ megértésére, kérdéseket teszünk fel az élet, a saját életünk eredetére, értelmére vonatkozóan. Minden élet egy egyedi tapasztalat, ahogy minden egyén is egy egyedi személyiség.

A – talán mind közül a legnehezebb – *Ki is vagyok akkor én? Honnan jövök, merre tartok?* kérdés megválaszolásában a világ mint otthon, a belső intim és a külső – akár végtelen – világ dichotómiája, a személyiség mint az identitás egésze hívószavak segítenek.

Az *Én, mi és mások – A világom képei* kiállítás alapötlete, a kérdésselvetése eredeti, az önreflexióra készítés szándéka pedig hozzájárulhat a látogató empátiájának, toleranciájának növeléséhez. A tárlat hatásosságát azonban némileg csökkenti, hogy aránytalanul sok a képi impulzus, akár a tárgyakhoz, akár a filmekhez vagy a hanghatásokhoz képest. Nagyon hiányzik a kiállításból az interaktivitás: az ezáltal szereshető közvetlen élmény, tapasztalat elősegíthetné, hogy a látogató valóban saját választ fogalmazzon meg a feltett kérdésekre. A Néprajzi Múzeum *A Másik* című kiállításának anyaga jóval változatosabb volt, gazdagabb eszköztárat vonultatott fel, több teret hagyott az interaktivitásnak, így minden bizonnyal hatékonyabb, hatásosabb lehetett, mint a SEM állandó kiállítása.

Annak ellenére azonban, hogy az *Én, mi és mások* nehezen emészthető, ha a látogató partnerként viselkedik, komolyan hajlandó elgondolkodni a kiállításban feltett kérdéseken, nagy – kiállítástól egyáltalán nem megszokott – élményben lehet része. Azt sem tartom kizártnak, hogy a mindössze két éves kiállításban a látogatói visszajelzések alapján lesznek még változtatások, s így az *Én, mi és mások* egy szélesebb közönség számára is élményszerűvé, közös gondolkodási lehetőséggé válik majd.

A közérthetőség kapcsán feltétlenül ki kell emelni, hogy a SEM állandó kiállításai teljesen érthetőek a külföldi látogató számára is. A Természet és kultúra közöttben elhelyezett valamennyi szöveg – a tárgyleírásokat is beleértve – teljes terjedelmében olvasható angol nyelven is, a tárlatban futó filmeket pedig angol felirattal látták el. Az *Én, mi és mások* kiállításban a termék bejáratánál elhelyezett összefoglaló szövegek angolul is szerepelnek, a kisebb tematikus egységek megértését pedig egy angol nyelvű audioguide segíti, melyet ingyenesen biztosítanak a külföldi látogatók számára. A Néprajzi Múzeumnak is érdemes lenne az állandó kiállításában megszívlelni, adaptálni ezeket a megoldásokat.

lenne a követendő példa, az egyedül üdvözítő út. Nyilvánvaló, hogy Néprajzi Múzeumunk húsz éve készült állandó kiállítását nem lehet anélkül összevetni e két új – öt, illetve két éves – kiállítással, hogy a rendezésük közti időbeli különbséget, az időközben megváltozott alapelveket, elvárásokat, lehetőségeket figyelembe ne vennénk. Ha azonban a Néprajzi Múzeum állandó kiállításának újrendezésén, felfrissítésén gondolkodunk, érdemes látnunk, hogy milyen úton halad, hol tart, milyen kiállítások hoz létre szomszédos országaink néprajzi muzeológiája.

Felhasznált irodalom

FÖLDESSY Edina – SZÁNTÓ Diana

2008 *A másik – útmutató a kiállításához*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó

FURLAN, Nadja Valentincic

2006 The audiovisual collages in the permanent exhibition between nature and culture. *Etnolog*. XVI. 261–262.

http://www.etno-muzej.si/files/etnolog/pdf/0354-0316_16_Valentincic_Avdiovizualni.pdf

GYÖRGY Péter

2007 A muzeológia múzeuma. *Élet és irodalom*. LI. 12.

http://www.es.hu/gyorgy_peter;a_muzeologia_muzeuma;2007-03-25.html

MIKLAVCIC – BREZIGAR, Inga

2006 The slovene ethnographic museum between tradition and modernity. *Etnolog*. XVI. 241–242.

http://www.etno-muzej.si/files/etnolog/pdf/0354-0316_16_Miklavcic_Slovenski.pdf

SELMECZI KOVÁCS Attila – SZACSVAY Éva

1997 *A magyar nép hagyományos kultúrája*. Budapest: Néprajzi Múzeum

SKAFAR, Bojana Rogelj

1993 *Slovenski etnografski muzej : Sprehod skozi čas in le delno skozi prostor*. Ljubljana: Slovenski Etnografski Muzej

2006 The impermanent nature of the permanent in museum exhibitions. *Etnolog*. XVI. 203–205.

http://www.etno-muzej.si/files/etnolog/pdf/0354-0316_16_Rogelj_O.pdf

TAVCAR, Lidija

2006 WHO AM I? – Reflections on the permanent exhibition in

the new building of the Slovene Ethnographic Museum. *Etnolog*.
XVI. 213-217.

http://www.etno-muzej.si/files/etnolog/pdf/0354-0316_16_Tavcar_Kdo.pdf

További források:

<http://www.neprajz.hu>

<http://www.etno-muzej.si>

<http://www.mezogazdasagimuzeum.hu/index.php>